

СССР

сл. «ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ» (Москва)

Авторитетното съветско списание, издавано от Съюза на писателите, Института за световна литература „М. Горки“ и Академията на науките, навлезе в своята 14-а годишнина. Първите шест книжки за 1970 г. правят впечатление със своето разнообразие и предлагат на читателя интересни статии из областта на теорията, литературната история и критиката. В раздела за рецензии се отбелязват почти всички литературоведски книги, издадени в СССР, както и много от значителните прояви в чужбина. Рубриката „Сериозно и на шега“ привлича с пародии, фелетони, бележки.

Първите четири книжки на „Вопросы литературы“ отделят широко място за статии, посветени на Ленин и ленинското наследство. В. Баранов проследява как е навлязъл образът на пролетарския вожд в съветската белетристика. След като споменава повестта на Вс. Иванов „Бронирани влак 14-69“, поемата „Ана Снегина“ на Есенин, „Февруари“ на Тарасов-Радионов и др., Баранов сочи погрешната позиция на А. Бели в романа „Москва“, която е довела до деформация на образа. Голямо внимание авторът отделя на три крупни произведения — „Животът на Клим Самгин“, „Ходене по мъките“ и „Тихият Дон“. Баранов смята, че от втората половина на 50-те години започва нов етап в подхода към темата за Ленин, разширяват се художествените търсения. Като пример за това той споменава творби и филми на М. Шагинян, Драбкина, Дангулов, Казакевич, Пагодин, Юткевич, С. Василев. В статиите „Ленин на съветската сцена“ от Ник. Зайцев, „Чертите на великия образ“ от Л. Артюнов и др. се разглежда развитието на образа в съветската драматургия и поезията. Книжка четвърта на списанието е посветена изцяло на Ленин. Публикувани са изказвания на писатели от цял свят, между които и на двама българи — Людмил Стоянов и Ламар. Статиите на Е. Шаблювски, В. Шчербина, Т. Мотильова, А. Михалевич и др. разработват различни аспекти на ленинското теоретическо наследство.

Под рубриката „На съвременни теми“ се помещават актуални материали, пряко свързани със съвременното развитие на съветската литература. В кн. 1 на списанието е намерила

място стенограма от разговор, посветен на публицистиката. Изказванията на А. Аграновски, Л. Гинзбург, Н. Атаров, Л. Касил, Е. Хенри и др. поставят важни въпроси на съветския печат и ролята на публициста в него. Масовото му влияние върху читателите повишава извънредно много неговата отговорност. Под същата рубрика в кн. 2 е поместена интересната статия „Чертите на документалността“ от Сергей Залигин. „Струва ми се, че размислите за литературата — едва зародили се — вече изпълняват ролята на своеобразни средства за връзка на самата литература с историята, социологията, психологията, с другите близки или дори по-далечни области на знанието и на човешката дейност — пише авторът. По-нататък неговите размисли за документалността се насочват към значителни и остри съвременни проблеми: „Читателят не иска да се занимава с повтаряне, не приема и авторския субективизъм, не го приема не по принцип, а само доколкото последният не винаги обладава действителни знания, интелект. . . И никаква сила не може да застави читателя да продължава четенето, ако е разbral, че неговият собствен интелект стои по-високо от авторския. . . Документалното произведение утолява жаждата на читателя за първични факти, и като такива — най-малко изопачени от авторския субективизъм, но подкрепени от знанията на автора, от интелекта му.“ В заключение Залигин подчертава: „Принадлежността на документалността към литературата, а не към публицистиката може да се установи, изглежда, само по един универсален признак: художественият образ въвсем не е противопоказан на документалността, а на публицистиката той често е противоположен“. В кн. 3 рубриката „На съвременни теми“, се заема от изказвания при обсъждането на сп. „Литература в школе“. В кн. 5 под заглавие „Срещу антикомунизма в литературознанието и естетиката“ са публикувани резюмета от доклади и изказвания на международната конференция, състояла се през януари 1970 г. в Москва. От кн. 6 на списанието под тази рубрика се открива дискусия по една изключително важна тема: „Работническата класа — главен герой на нашите дни“. Статиите „Стомана и сургия“ от В. Гейдеки и „В началото ще бъде очеркът“ от Б. Анашенков започват разговора, който ще продължи в няколко книжки,

Освен материалите, посветени на юбилея на Ленин, и публикациите под рубриката „На съвременни теми“ списанието помества отделни статии по важни проблеми на съвременното литературознание. В кн. 1 привлича погледа бележките за стила на Томас Ман от С. Апт, в които преводачът на романа „Иосиф и неговите братя“ споделя свои наблюдения. В същата книжка на списанието е дадено място на доклада „Е по сът и романъ т“ от Михаил Бахтин. Прочетен още през 1938 г., този доклад съдържа твърде интересни разсъждения и постановки за методологията при изследването на романа. Според автора трудностите при изграждане теория на романа идват преди всичко от неговата неустановеност: „Изучаването на другите жанрове прилича на учене на мъртви езици; изучаването на романа прилича на учене на живи езици, при това млади.“ Бахтин твърди: „Романът лошо съжителствува с другите жанрове. Не може и дума да става за някаква хармония на базата на взаимното разграничаване и допълване. Романът пародира другите жанрове (именно като жанрове), разобличава условността на техните форми и на езика им, измества едни жанрове, другите включва в своята собствена конструкция, като ги преосмисля и преакцентира“. Авторът сочи една забележителна според него черта на романа като жанр — неговата самокритичност. Освен това Бахтин смята, че „романът предусети и предусеща бъдещото развитие на цялата литература“ и че той съдейства за обновяване на останалите жанрове. За Бахтин главните герои на литературата са жанровете, а направленията и школите са само второ- и третостепенни лица. И този доклад в същност е един увод към нова теория на жанровете. Според големия съветски учен три основни особености отличават романа от всички останали жанрове: 1. Стилистичната триизмерност на романа, свързана с многоезичното съзнание, реализиращо се в него. 2. Коренното изменение на координатите на времето на литературния образ в романа. 3. Новата зона за изграждане на литературния образ в романа, зона на максимален контакт с настоящето (съвременността) в неговата незавършеност.“ След като развива своето схващане за многоезичното като родна стихия на романа, Бахтин прави обширна съпоставка с епопеята. Съгъстеният и често афористичен стил на автора предлага изобилни обобщения, наблюдения, неочаквани формулировки: „Паметта, а не познанието е основната творческа способност и сила на древната литература. . . Опитът, познанието и практиката (бъдещето) определят романа“; „Когато романът става водещ жанр, водеща философска дисциплина става теорията на познанието“; „Не можеш да бъдеш велик през своето време, величието винаги апелира към потомците“; „Настоящото е нещо преходно, то е изтичане, някакво вечно продължение без начало и край, то е лишено от

истинска завършеност и следователно — от същност“; „Именно смехът унищожаваша епископската и въобще всяка йерархична — ценностно-отдалечаваща — дистанция“; „Смехът е най-същественният фактор за създаване на тази предпоставка за безстрашието, без която не е възможно реалистичното постигане на света. Приближавайки и правейки познат предмета, смехът като че ли го предава в безстрашните ръце на изследователския опит“; „Романът се докосва постоянно до стихията на незавършеното настояще и това не позволява на този жанр да застине.“ В своите разсъждения за съдбата на романа през вековете Бахтин рядко си служи с примери. Тъкмо затова неговата оценка за Гогол е изненадваща, а същевременно напълно синхронизирана с потока на мисълта му: „Трагедията на Гогол е в известна степен трагедия на жанра (разбирайки жанра не във формалистичен смисъл, а като зона и поле на ценностното възприятие и изображение на света). Гогол загуби Русия, тоест загуби плана за възприемането и изобразяването ѝ, обърка се между паметта и близкия контакт (грубо казано, не можейки да намери съответното фокусиране на бинокъла). Продължавайки в различни насоки сравнението между епопеята и романа, Бахтин определя: „За епоса е характерно пророчеството, за романа — предсказанието.“ И по-нататък: „Епопеята е равнодушна към формалното начало, тя може да бъде непълна (тоест може да получи почти произволен край)“. В края на доклада си Бахтин споделя такава мисъл: „За първи път по времето на Ренесанса настоящето се почувствува — с яснота и осъзнатост — несравнено по-близо и по-родствено с бъдещето, отколкото с миналото.“ Богатството на идеи и натрупан исторически материал в този доклад на Бахтин е такова, че най-доброто резюме би могъл да бъде само пълният му превод.

В кн. 2 на списанието са поместени няколко статии по важни въпроси от литературната теория, история и политика: „Критика на „новите леви“ от Ю. Давидов, „Реализъм и революция“ от М. Гус, „Митът в литературата на 20 в.“ от А. Дорошевич и др. В своята статия М. Гус разкрива несъстоятелността и историческите заблуди в оценките и постановките на Н. Бердяев и на Лев Шестов за руската литература от XIX в. Той дава отпор на някои опити в Западна Европа и САЩ да се лансират в наше време книгите на двамата руски религиозни мислители като открития за руския характер. Дорошевич разглежда някои страни от творчеството на Джеймс, на драматурга Антоан Арто, на Бекет, като подчертава безплатността на техните търсения. Със статия от Б. Пенков в същата книжка на „Вопросы литературы“ е отбелязана 80-годишнината на акад. Тодор Павлов.

В кн. 3 привличат вниманието две статии: „Маяковски в кривото огледало на

„светелогията“ от Б. Гончаров и „Аналитичната психология“ на К. Г. Юнг и закономерностите на творческата фантазия“ от С. Аверинцев, както и третото от „Писма за поезията“ на Л. Озеров под заглавие „Поетическа икономия“.

От кн. 5 започва и продължава в кн. 6 серия от статии на М. Храпченко „За прогреса в литературата и изкуството“. Като разглежда този сложен теоретичен проблем, Храпченко смята, че „сложността на съотношенията между сменящите се един друг и съществуващи типове художествено творчество не може да пречи за проявата на прогреса в сферата на изкуството“. В края на първата си статия той обобщава: „Социалистическият реализъм не стои встрани от главните направления в развитието на световното изкуство, както се опитват да докажат нашите идейни противници, а на неговата главна магистрала. В нашата епоха художественият прогрес се сближава по-тясно и непосредствено със социалния прогрес, отколкото това е ставало в някои други исторически периоди, например през XIX в. . . . Очевидно настъпателният ръст на съвременната художествена култура не се ограничава с приноса на социалистическото изкуство. Немалко талантиви художници, които се възмущават от обществените проблеми на нашето време, не споделяйки принципите на социалистическото изкуство, се стремят да открият нови начини за художествено творчество. Но несъмнено е, че ведущата роля в съвременната художествена култура принадлежи на демократичното, социалистическото изкуство и на техните завоевания.“ В същата книжка е поместена също и интересната статия „Време за синтез“ от Вл. Огнев, посветена на проблемите на поетическия превод.

След публикации през 1965, 1967 и 1969 г. в кн. 6 на списанието продължава спорът между светски литературоведи за структурализма. Статията „Пределите на „структурното“ литературознание“ от А. Бетианвили е отговор на някои схващания на Ю. Лотман за дехуманизацията, на М. Каган за значението на семиотиката и нейните разновидности от Ч. Морис насам и др.

„Целия си живот изживях уверен, че зная някои неща. Но след това дойде странен ден, в който разбрах, че нищо не знам, решително нищо. И думите се оказаха лишени от смисъл. Аз разбрах това чрез страданието. Да, само след като познах страданието.“ Това признание, изречено от един 80-годишен старец, има необикновена сила. Още повече, когато той се нарича Езра Паунд. Трагичната съдба на поета, издигнал през 20-те години радикални идеи и подпомогнал развитието на художници като Хемингуей, Фрост, Елиот, Джайс и др., а след това дал своята подкрепа на Мусолини, привлича в наше време погледите към творчеството на Езра Паунд. След из-

лизането си на свобода през 1958 г. благодарение на застъпничеството на неколцина големи американски и италиански писатели — в затвора-лудница прекарва 13 години — поетът не може да предложи вече нищо ново, освен своите знаменити „Cantos“ и драмата на интелектуалец, който се е отрекъл за кратко от своя дълг на хуманист под влиянието на политическата демагогия и след това цял живот трябва да изплаща този грях пред човечеството. Статията на А. Зверев в кн. 6 на списанието запознава със съдбата на Езра Паунд и подлага на критика увлеченията на някои западни критици при оценката на неговото творчество.

И. В.

ФРАНЦИЯ, ИТАЛИЯ

БИОМЪТ СТРУКТУРАЛИЗЪМ — МАРКСИЗЪМ В НЯКОИ ОЦЕНКИ

В първите години след Втората световна война вниманието на интелектуалния свят във Франция бе привлечено от шумната изява на едно течение във философията и литературата, възглавявано от Жан-Пол Сартр. Екзистенциализмът не бе чисто френска рожба. Неговите корени бяха в Германия — във философията на Мартин Хайдегер, във феноменологията на неговия учител Едмунд Хусерл, на други немски мислители като Карл Ясперс. А много по-рано първоизточникът на екзистенциализма според историците на това течение е датският религиозен мислител Сьорен Киркегор.

Във Франция екзистенциализмът нашумява главно чрез литературното творчество на Жан-Пол Сартр, около когото се образува един вид „сенакъл“, който се събираше в прочутото „Кафе Флор“ в квартал Сен Жермен-де-Пре. Това бе през периода 1945—1955 г. След като бе публикувал първите си белетристични произведения — повестта „Отвращение“, сборника с разкази „Стената“ и успоредно с тях крупния си философски труд „Битие и небитие“, опит за феноменологична онтология, Сартр навлезе активно в обществения и политически живот, подири по-късно със съчинението си „Критика на диалектическия разум“ (1960) допири точки между екзистенциализма и марксизма. Сартровата доктрина, критикувана оживено, постепенно започна да отшумява и да губи своята притегателна сила. Центърът на тежестта в творчеството му остана в неговия театър. Писеци „При затворени врати“, „Проститутка, достойна за уважение“, „Затворниците от Алтона“ и няколко други се задържаха в репертоара на френски и чуждестранни театри.